әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
География және табиғатты пайдалану факультеті
Рекреациялық география және туризм кафедрасы

1-дәріс

Академиялық жазылымға кіріспе және ғылыми мәтіннің ерекшеліктері

Scientific Writing

ДӘРІСКЕР

Елдар Нұрұлы
Аға оқытушы, аға ғылыми қызметкер, PhD Candidate

Бүгін біз не туралы сөйлесеміз?

Академиялық жазылым дегеніміз не?

Оның ғылыми зерттеудегі орны мен рөлі қандай? Неге бұл маңызды дағды?

Мәтін түрлері қалай ерекшеленеді?

Ғылыми, оқу және публицистикалық мәтіндердің айырмашылығы неде?

Ғылыми мәтіннің белгілері қандай?

Нағыз ғылыми жұмысты қалай танимыз және оның 5 негізгі критерийі.

Академиялық жазылым – бұл...

«Академиялық жазылым – ғылыми білімді құру, тарату және талқылау үшін қолданылатын коммуникация түрі»

(Swales & Feak, 2012)

Дереккөз: Swales, J. M., & Feak, C. B. (2012). Academic Writing for Graduate Students.

Неліктен «ғылыми» ≠ «күрделі»?

МИФ

"Ғылыми мәтін – бұл күрделі, түсініксіз, тек ғалымдарға ғана арналған мәтін."

БҰЛ ҚАТЕ!

VS

ШЫНДЫҚ

"Ғылыми мәтін – бұл логикалық, нақты дәлелдерге негізделген және тексерілетін мәтін."

БҰЛ ДҰРЫС!

Ғылыми мәтін =Логика+Дәлелдер+Тексерілетіндік

Академиялық жазылымның мақсаты

Зерттеу (Research)

Жаңа білім жасау

Мәселелерді шешу

Шындықты іздеу

Коммуникация (Communication)

Идеяларды бөлісу

Ғылыми қоғамдастықпен әрекеттесу

Сыни талқылау

Білімді сақтау (Knowledge Preservation)

Нәтижелерді құжаттау

Болашақ зерттеулер үшін негіз құру

Мұрағаттау

Ғылыми, оқу және публицистикалық мәтіндер

Ғылыми мәтін

Жаңа білім жасауға және зерттеу нәтижелерін кәсіби қоғамдастыққа ұсынуға бағытталған.

Мысалы: мақалалар, диссертациялар

Оқу мәтіні

Білім беру мақсатында ақпаратты жүйелеп, түсіндіру үшін жазылады. Студенттерге арналған.

Мысалы: оқулықтар, дәрістер

Публицистикалық мәтін

Қоғамдық маңызы бар ақпаратты тарату және оқырманның пікірін қалыптастыру үшін қолданылады.

Мысалы: жаңалықтар, блогтар

Мәтін түрлерінің салыстырмалы сипаттамасы

Параметр	Ғылыми мәтін	Оқу мәтіні	Публицистикалық
Мақсаты	Жаңа білім жасау, зерттеу нәтижелерін ұсыну және дәлелдеу	Білім беру, күрделі ақпаратты түсіндіру және үйрету	Ақпарат тарату, қоғамдық пікір қалыптастыру, қызықтыру
Аудиториясы	Ғалымдар, зерттеушілер, сала мамандары (тар шеңбер)	Студенттер, оқушылар, білім алушылар	Кең аудитория, қарапайым оқырмандар
Стилі	Объективті, формальды, дәлелді, эмоциясыз, арнайы терминдермен	Түсіндірмелі, жүйелі, нұсқаулық сипатында, терминдер түсіндіріледі	Субъективті, эмоционалды, еркін, бейнелі сөздермен
Құрылымы	Қатаң құрылым (IMRAD: Кіріспе, Әдістер, Нәтижелер, Талқылау)	Логикалық бірізділік: Тарау → Тақырып → Сұрақтар	Еркін немесе "Төңкерілген пирамида" (ең маңыздысы басында)
Мысалдары	Ғылыми мақалалар, диссертациялар, монографиялар	Оқулықтар, оқу құралдары, дәрістер курсы	Газет мақалалары, блогтар, эсселер, сұхбаттар

Дереккөз: Короткина, И. Б. (2015). Модель обучения академическому письму. Высшее образование в России, (3), 58-66.

Тапсырма: Қай мәтін ғылыми, оқу немесе публицистикалық?

МӘТІН А

"Зерттеу барысында Алматы облысындағы экотуризм кластерінің тұрақтылығы бағаланды. Деректерді талдау көрсеткендей, туристік ағынның 15%-ға өсуі рекреациялық жүктеменің шекті деңгейден асуына алып келді [1]. Бұл экожүйенің деградациясына әсер етуші негізгі фактор болып табылады."

Дереккөз: Journal of Sustainable Tourism, 2024 (Бейімделген фрагмент)

МӘТІН Ә

"Экологиялық туризм (экотуризм) – табиғатты аялауға, қоршаған ортаны қорғауға және жергілікті халықтың мәдениетін құрметтеуге негізделген туризм түрі. Қазақстан Республикасында экотуризмді дамытудың негізгі аумақтарына Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар (ЕҚТА) жатады."

Дереккөз: Туризм негіздері: Оқулық, 2015

МӘТІН Б

"Көлсай көлдеріне саяхатымыз керемет өтті! Судың түсі көкпеңбек, ауасы тап-таза. Бұл жерде демалу – нағыз рахат. Әрбір қазақстандық осы сұлулықты өз көзімен көруі керек деп ойлаймын. Достар, демалыста үйде отырмай, табиғатқа шығыңыздар!"

Дереккөз: Travel Blog, 2025

15 сек

Ойланыңыз: Қай мәтін ғылыми? Себебі не?

Жауабы және түсініктеме

Мәтін А

Ғылыми мәтін

- **Дәлелдер бар:** статистика және нақты деректерге сүйенеді
- **Сілтемелер:** дереккөздер нақты көрсетілген
- **Объективті тіл:** автордың жеке сезімдері жоқ
- **Терминология:** арнайы кәсіби сөздер қолданылған

Мәтін Ә

Оқу мәтіні

- **Түсіндірмелі:** күрделі ұғымдарды қарапайым тілмен жеткізеді
- **Жүйелілік:** ақпарат оқушыға ыңғайлы ретпен берілген
- **Анықтамалар:** негізгі терминдерге анықтама берілген
- **Аудитория:** білім алушы студенттерге бағытталған

Мәтін Б

Публицистикалық

- **Субъективті пікір:** автордың жеке көзқарасы байқалады
- **Эмоционалды тіл:** әсерлі сөздер мен эпитеттер бар
- **Баға беру:** жақсы/жаман деген бағалау бар
- **Аудитория:** көпшілік қауымға арналған

Ғылыми мәтіннің 5 негізгі белгісі

Белгі 1 – Объективтілік

Объективтілік– бұл автордың жеке пікірі мен эмоцияларын емес, нақты деректер мен логикалық тұжырымдарды ұсыну. "Мен", "Біз" есімдіктерінен және эмоционалды сөздерден аулақ болыңыз.

ДҰРЫС ЕМЕС

"**Менің ойымша**, экотуризм өте маңызды және**керемет**сала."

Жеке пікір және эмоционалды бағалау ("керемет")

"**Біз**туристер санының артқанын көрдік."

Жеке баяндау (қажетсіз "біз")

ДҰРЫС

"**Зерттеулер көрсеткендей**, экотуризм тұрақты дамуға ықпал етеді."

Дереккөздерге негізделген объективті тұжырым

"Статистикалық мәліметтер бойынша, туристер саны**15%-ға артты**."

Нақты деректер және жеке емес құрылым

Дереккөз: Wallwork, A. (2016). English for Writing Research Papers (2nd ed.). Springer.

Белгі 2 – Логикалық құрылым

Өзектілік (Relevance)

Тақырып неге бүгін маңызды?

осыған байланысты

Мәселе (Problem)

Қандай шешілмеген қайшылық бар?

демек

Зерттеу сұрағы (Research Question)

Біз нақты нені білгіміз келеді?

сондықтан

Мақсат (Purpose)

Зерттеу нәтижесінде не аламыз?

Логикалық байланыс (Coherence)

Ғылыми мәтін – бұл шашыраңқы ойлардың жиынтығы емес, бір ойдан екіншісіне **тізбекті өту**.

> ***Мысалы:***
>
> "Экотуризм индустрияда өсуде. **Осыған байланысты** оның экологиялық әсерін зерттеу қажет. **Сондықтан** біз Іле-Алатау паркін таңдадық."

Бұлай жазбаңыз:

"Туризм жақсы дамуда. Парктер өте әдемі. Мен жазда тауға бардым. Экологияны қорғау керек."

(Байланыс жоқ, ойлар шашыраңқы)

Белгі 3 – Дәлелділік

Тұжырым

Автордың идеясы немесе болжамы

Дәлел

Деректер, статистика, фактілер

Сілтеме

Дереккөзді көрсету (Citation)

Дұрыс емес (Дәлелсіз)

"Қазақстанда туризм қарқынды дамуда. Бұл сала экономикаға үлкен пайда әкеледі."

Нақты емес, жалпылама сөздер. Қаншалықты дамуда? Қандай пайда?

Дұрыс (Дәлелді)

*"2019-2023 жылдар аралығында Қазақстанға келген туристер саны **35%-ға өсті**(**UNWTO, 2024**)."*

Нақты статистикалық деректер және беделді дереккөз көрсетілген.

Белгі 4 – Терминология

Негізгі туристік терминдер

Дестинация Туристер баратын географиялық аумақ

Туристік өнім Туристі қанағаттандыруға арналған қызметтер кешені

Тұрақты туризм Қоршаған ортаға зиян келтірмейтін туризм

Туристік ағын Белгілі бір уақытта келушілердің жалпы саны

Ауызекі тіл (Дұрыс емес)	Ғылыми термин (Дұрыс)
Көп адам келді *(Много людей приехало)*	**Туристік ағын өсті** *(Туристский поток вырос)*
Жақсы жер *(Хорошее место)*	**Туристік тартымды дестинация** *(Туристски привлекательная дестинация)*
Керемет демалыс *(Отличный отдых)*	**Рекреациялық әлеуеттің жоғары деңгейі** *(Высокий уровень рекреационного потенциала)*

Белгі 5 – Тексерілетіндік (Verifiability)

Тексерілетіндік– басқа зерттеушінің сіздің әдістемеңізді қолданып, нәтижеңізді қайталай алу мүмкіндігі.

ӘДІСТЕМЕНІ ДҰРЫС СИПАТТАУ ҮЛГІСІ (METHODOLOGY)

"Зерттеу **2023 жылдың қазан-қараша айларында** Алматы облысының **Іле-Алатау ұлттық паркінде** өткізілді. Деректерді жинау үшін **құрылымдық сауалнама әдісі** қолданылды, барлығы **203 турист** сұралды. Зерттеу барысында **кездейсоқ іріктеу әдісі** (random sampling) пайдаланылды..."

Уақыты мен орны (Time & Place) | Әдістері (Methods) | Іріктеу көлемі (Sample Size)

Тапсырма: қателерді табыңыз

Менің ойымша, Қазақстанда туризм өте керемет дамуда. Көп адамдар келеді әр жылы. Бұл жақсы нәрсе. Мен ойлаймын, экотуризм маңызды. Барлығы біледі, табиғат сұлу...

Детектив болыңыз!

Мәтінде ғылыми стильге жатпайтын **5 өрескел қате** жасырылған.

Оларды таба аласыз ба?

Ғылыми мақаланың құрылымы (IMRAD)

I **Introduction**

Кіріспе: не зерттеледі және неге?

M **Methods**

Әдістеме: зерттеу қалай жүргізілді?

R **Results**

Нәтижелер: не табылды?

and (және)

D **Discussion**

Талқылау: бұл нені білдіреді?

+ Conclusions (Қорытынды)

+ References (Әдебиеттер)

Маңызды ескерту

Бүгін біз тек жалпы құрылыммен таныстық.

11-дәрісте IMRAD моделін толық және егжей-тегжейлі талқылаймыз!

Дереккөз: Swales, J. M. (2004). Research Genres: Explorations and Applications. Cambridge University Press.

Бүгінгі дәрістің қорытындысы

Академиялық жазылым – бұл жай ғана мәтін емес, ғылыми білімді жасау мен таратудың негізгі құралы.

Ғылыми мәтін ≠ күрделі мәтін.
Ғылыми мәтін = логикалық, дәлелді, тексерілетін.

Ғылыми, оқу және публицистикалық мәтіндер мақсаты, аудиториясы және стилі бойынша ерекшеленеді.

Ғылыми мәтіннің 5 белгісі: **объективтілік**, **логикалық**, **дәлелділік**, **терминология**, **тексерілетіндік**.

Ғылыми тіл – бұл жеке емес құрылымдар, нақты терминдер және эмоциясыз стиль.

Ғылыми жазуға үйренуге болады – бұл туа біткен талант емес, тәжірибе арқылы келетін дағды.

Келесі сабақта не болады?

2-ДӘРІС (LECTURE)

Жасанды интеллект (ЖИ) ғылыми жазылымның құралы ретінде

- ЖИ-ді зерттеуде қалай тиімді қолдануға болады?
- Қай жерде қолдануға рұқсат, қайда тыйым салынған?
- ЖИ қолданғанды қалай дұрыс декларациялау керек?

АЛҒА

1-СЕМИНАР

Практикалық жұмыс: мәтін түрлерін талдау

- Туризм саласындағы нақты мәтіндермен жұмыс
- Ғылыми, оқу және публицистикалық стильдерді салыстыру
- Топтық талқылау және сыни талдау

Назарларыңызға рақмет!

әл-Фараби атынд. ҚазҰУ
әл-Фараби даңғ., 71/19
Алматы қ., 050040
Қазақстан Республикасы

+7 778 879 75 93

yeldar.nuruly@kaznu.edu.kz

https://farabi.university/

